

تحکیم نهاد خانواده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

با رویکرد تحقق حقوق شهروندی

دکتر محمد محمدزاده اصل (دکتری تخصصی حقوق عمومی، عضو هیأت علمی دانشگاه و مدرس دانشگاه علمی کاربردی قوه قضائیه استان تهران
mmz_asl@yahoo.com)

چکیده:

خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد یابنده انسان است اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است. خانواده در عصر جدید شکل متفاوتی از دهه‌های گذشته پیدا کرده است. در فرهنگ اسلامی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، کاخ شکوهمند حیات و زندگی به خانه و خانواده تعلق دارد. رشد سالم و تکامل آن زمینه ساز سلامت روانی، شخصیتی و اجتماعی جامعه است که علل پیشگیرنده جهت فساد اداری و سازمانی است. مقننین قانون اساسی جمهوری ایران، با تأکید بر اهمیت این موضوع، در اصول متعدد سعی در تکریم این نهاد اجتماعی مقدس بوده و مجلس شورای اسلامی و سایر ارگانهایی که اقدام به وضع قوانین عادی و تعیین سیاست گذاری‌های عمومی می‌کنند را مکلف نموده است تا با وضع و تدوین مقررات موضوعه، نیز این نهاد عالی را متعالی سازند.

در همین راستا منشور حقوق شهروندی نیز با اشاره به این وضع حقوقی مهم و بنیادین، با اختصاص یک مبحث ویژه با عنوان خانواده، زنان و کودکان در بند ۳-۹۶ مقرر نموده است: خانواده واحد بنیادین و نخستین جامعه است و کلیه شهروندان از حق ازدواج و تشکیل خانواده برخوردار هستند. دولت مکلف به تحکیم و تشیید مبانی خانواده است. و نیز در بندهای ۳-۹۹ تا ۳-۱۱۰ با اشاره به اینکه خانواده جزء اساس و ریشه‌ی اجتماع انسانی است، دولت را مکلف نموده است با تبیین و تدوین برنامه های جامع ملی و مقررات لازم الاجرای عمومی در تکریم این نهاد عالی اهتمام ویژه نماید.

اجرای هر چه بهتر اصول مختص نهاد خانواده در قانون اساسی بالاخص اصل بیستم و بیست و یکم قانون اساسی، میتواند گامی موثر در تبیین و اجرای هر چه بهتر حقوق شهروندی در جمهوری اسلامی ایران باشد.

هدف این پژوهش دستیابی به یکسری اطلاعات جامع حقوقی_ قضایی در راستای تحکیم نهاد بنیادین، مقدس و ارزشمند خانواده میباشد که گام اول در راستای ارتقای حقوق نوپا و جدیدالتدوین شهروندی است و پاسخ دهی به ابهامات و چالش های فرا روی آن میباشد.

روش تحقیق به کار رفته در این پژوهش تحلیلی_توصیفی با تمرکز بر داده ها و اطلاعات و منابع کتابخانه ای است که به تفصیل در بخش منابع و مآخذ مورد اشاره قرار گرفته شده است.

واژگان کلیدی: خانواده، قانون اساسی، سیاست گذاری عمومی، حقوق شهروندی و قانون گذاری.

۱. مقدمه

مقتضیات عصر ما ایجاب می‌کند که بسیاری از مسائل مجدداً مورد ارزیابی قرار گیرد و به ارزیابی‌های گذشته بسنده نشود. نظام حقوق و تکالیف خانوادگی، از جمله این سلسله مسائل است. خانواده سالم با دو رکن اولیه زن و شوهر و رکن سوم فرزندان،

پایدارترین تشکیلات و سازمان اجتماعی است که از ابتدای خلقت انسان شکل گرفته است. حکم آفرینش بر خلق دو محور زن و مرد و آرامش آن دو کنار یکدیگر در مسیر رشد و کمال هماهنگ و همسو، در قالب تشکیل خانواده و رابطه همسری از ژرف ترین حکمت‌های الهی است که اصول و اساس آن را تنها از بطن آیات قرآن می‌توان یافت (عظیم زاده، ۱۳۸۸، ص ۱۵).

قرآن کریم مکرراً تأکید می‌کند همه بشریت از یک خانواده گسترش یافته‌اند، (سوره نساء، آیه ۱ و سوره حجرات، آیه ۱۳) و شکل‌گیری خانواده در ابتدا و گسترش آن توسط وحی الهی با ساز و کار خاصی مدیریت و سازماندهی شده است که ویژگی‌های این سازمان به قرار ذیل است:

(۱) استمرار؛ ساعت حضور و ارتباط سازمانی، بی وقفه است. از این رو هرگونه فعالیت اجتماعی سالم نمی‌تواند و نایستی افراد خانواده را از عضویت و ارتباط سازمانی خانواده محروم نماید.

(۲) نزدیکی روابط؛ در سازمان خانواده، نزدیک ترین روابط ویژه تشکیلاتی میان اعضاء برقرار است که در قالب زن و شوهری و پدری و مادری و غیره، با حقوق ویژه تعریف شده توسط عرف جامعه یا دین برقرار است.

(۳) پایداری، پایدارترین تشکیلات اجتماعی در خانواده شکل می‌گیرد و به حیات سالم خود ادامه می‌دهد.

(۴) سلامت روابط توارث، تمام انسان‌های سالم از عضویت رسمی در سازمان خانواده، منبعث از یک زن و شوهر با عنوان پدر و مادر رسمی، برخوردار می‌باشند. از اینرو، اسلام، به هرگونه شکل‌گیری ارتباط جنسی و هرگونه شکل‌گیری خلقت انسان، در روابط جنسی آزاد و بدون هویت به شدت مبارزه کرده (سوره نور، آیه ۹ و ۲) و آن را نوعی جنایت در حق بشریت، همچون فرزند کشی و آدم کشی تلقی می‌کند (سوره اسراء، آیه ۳۳).

با توجه به آموزه‌های دین مبین اسلام، خانواده، کانون رشد و تعالی فرد به سمت کمال انسانی و خود شکوفایی در جامعه است. در خانواده است که انسان هویت خود را پیدا می‌نماید و از طریق آن به جامعه وارد می‌شود و در پناه خانواده است که می‌تواند پایگاه و موقعیت خود را در جامعه تثبیت نماید (خسروی، ۱۳۸۹، ص ۵۴).

۲. سوالات و فرضیات تحقیق :

الف: سوالات مربوط به این پژوهش عبارتند از :

تکریم و تحکیم نهاد خانواده چه جایگاهی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دارد ؟

نگرش قانون گزاران اساسی جمهوری اسلامی ایران (هئیت موسس در ارتباط با نهاد خانواده چه بوده است ؟

این وضع حقوقی چه نقشی بر اجرای حقوق شهروندی در جمهوری اسلامی ایران میتواند داشته باشد ؟

ب: فرضیات مربوط به این پژوهش عبارتند از :

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ، در اصول متعدد به تکریم و تحکیم نهاد خانواده پرداخته است .

- هئیت موسس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با پیش بینی ضرورت و اهمیت موضوع به این نهاد مقدس ، با جایگاه والایی نگرسته است .

تکریم نهاد خانواده ، مقدمه و پیش زمینه اجرای حقوق شهروندی در جمهوری اسلامی ایران است .

۳. مفهوم نهاد خانواده :

تاکنون تعاریف گوناگونی برای خانواده ارایه شده است که عموماً بر اساس دو نکته بیان گردیده؛ یکی ساختارهای موجود خانواده که تاریخ از آن یاد کرده است و دیگری انتظاراتی که از کارکرد خانواده بوده و هست. خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر بعنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند فرهنگ مشترک پدیده می آورند و در واحد خاص زندگی میکنند. (قنادان، ۱۳۷۵، ص ۱۴۸).

خانواده انسانی را می توان یک گروه نهادی شده زیستی - اجتماعی تعریف کرد که متشکل از چند فرد بالغ (که حداقل دو تای آنها، بدون داشتن پیوند خونی و از دو جنس مخالف، ازدواج کرده باشند) و فرزندان که زاده پیوند ازدواج افراد بالغند. حداقل نقش ها و وظایف خانواده عبارت است از :

«تأمین رضایت مندی ها و نظارت در نیازهای عاطفی، از جمله روابط جنسی و ایجاد موقعیت اجتماعی - فرهنگی برای تولید مثل، مراقبت و پرورش اجتماعی فرزندان. گروهی که بدین سان تشکیل شود و چنین وظایفی را اجرا نماید، از حیث وسعت ساختار انواع متعددی دارد و بنابراین هر تعریفی که از خانواده شود باید تعریف انواع متعدد را شامل شود (گولد، ترجمه محمد جواد زاهدی، ۱۳۸۷، ص ۳۸۱).

خانواده به عنوان هسته زنده اجتماع و نهاد آغازگر زندگی اجتماعی از اهمیت خاصی در جامعه برخوردار است. ارزش و اعتبار هر جامعه بستگی مستقیم به مقام و منزلت خانواده در آن جامعه دارد و نیازهای طبیعی، عاطفی، تربیتی، اجتماعی، اخلاقی، فرهنگی و اقتصادی افراد جامعه، فقط از طریق سلامت کانون خانواده، به نحو مطلوب برآورده می شود (هاشمی، ۱۳۸۴، ص ۵۳۴).

سازمان ملل متحد (۱۹۹۴) نیز در آمار جمعیتی خود، خانواده را چنین تعریف می کند: «خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره ای اطلاق می شود که با هم زندگی می کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند.» (نجاریان، ۱۳۷۵: ص ۱۹).

اولین مفهوم مشترکی که از مجموعه تعاریف ذکر شده و ده ها تعریف ارائه شده ی دیگر استنباط می شود، این است که خانواده پیوند عمیق و پایدار جسمی و روحی چند نفر برای زیستن در فضای واحد است. یعنی بدون تحقق این پیوند، خانواده معنایی ندارد؛ قوام این بنا به میزان پیوند اعضای آن بستگی دارد. بنابراین، جهت تعالی کارایی خانواده، لازم است بر تحکیم پیوند و روابط اعضای خانواده تأکید شود. فلذا، تحکیم روابط در خانواده از جمله مهمترین مسائل در سلامت و رشد فرد، هم چنین پویایی و توسعه همه جانبه در جامعه است.

۴. تبیین مفهومی تحکیم روابط خانواده

مقصود از تحکیم خانواده چیست؟ آیا منظور نگه داشتن بنایی هر قدر سست و ناپایدار صرفاً با حفظ نامی از آن است؟ آیا منظور، پایداری خانواده، به قیمت کوتاه آمدن یک طرف و پذیرش ظلم از سوی او و بی عدالتی از طرف مقابل است؟ آیا صرف اجتماع چند وابسته خونی یا سببی، زیر یک سقف با هرگونه روابطی هر قدر ظالمانه، با نادیده گرفتن حقوق و شخصیت انسانی یک نفر و زورگویی و یکه تازی دیگری، خانواده ای محکم خواهد بود؟ به طور قطع، سر پا بودن خانواده با تحکم از سوی یک فرد و بردباری از سر ناچاری و ترس از فروپاشی از سوی دیگری، استحکامی در پی نخواهد داشت و اگر در ظاهر پایدار بماند، از درون پوسیده و فرونشسته است.

مقصود از تحکیم خانواده، فراگیری اصل اعتدال میان همگان، حاکمیت اخلاق و حفظ حقوق همه ی اعضاست. اگر هدف از برقراری زوجیت و تشکیل خانواده، به تعبیر قرآن، «به سکونت رسیدن اعضاست». لازم است که همه ی رفتارها و تعاملات در

راستای تحقق این هدف باشد و منظور از تحکیم، به کمال رساندن همین سکونت است که با کمترین ظلم، نامردی و تحقیر حتی یک عضو در خانواده، سازگار نیست.

۵. خصوصیات و ویژگی‌های نهاد خانواده:

در زمینه ماهیت کلی زیستی و فرهنگی خانواده انسانی در میان دیگران، به خصوصیت‌هایی اشاره شده است که معمولاً در خانواده مشاهده می‌شود:

الف) همواره پیوند ازدواجی میان دو یا چند فرد وجود دارد، این پیوند باید دست کم میان دو عضو با جنسیت مخالف و گاهی بیش از دو عضو... وجود داشته باشد.

ب) یک رابطه خونی رسمی، واقعی یا فرضی، وجود دارد که مفاهیم، مناسبات و تعهدات خویشاوندی بر پایه آن استوار است.

ج) شکلی از مسکن گزینی (اقامتگاه) در آن نهاد وجود داشته و پابرجاست.

د) وظایف شخصی و اجتماعی گوناگونی وجود دارد که باید انجام داده شوند. این وظایف عبارتند از: مراقبت بدنی، طرح ریزی فعالیت جنسی، انتقال طرح ریزی شده فرهنگ، وظایف اقتصادی، مراقبت اجتماعی و در برخی موارد نظارت خانوادگی بر شغل و فعالیت‌های سیاسی، مذهبی و از این قبیل.

آنچه در این گونه فهرست بدان اشاره می‌شود این است که وظایف فرهنگی و وظایف قابل تقسیم همیشه باید در شکلی از اشکال موضوعی، وظایف ضروری تولید مثل، فرهنگ آموزی و نگهداری کودک، همکاری اقتصادی، ساخت خویشاوندی و الگوبندی و کنترل روابط عاطفی و جنسی را تحت قاعده در آورند. (گولد، جولیوس، پیشین، ص ۳۸۳).

۶. قاعده حاکم بر نهاد خانواده

با توجه به اینکه کارکرد اصلی خانواده در ایران، تولید انسان اجتماعی بوده است و افراد انسانی از طریق این نهاد با جامعه پیوسته شده‌اند، بنابراین قواعد حاکم بر خانواده آمیزه‌ای است از حقوق و اخلاق، از آنچه هست و از آنچه بایستی باشد. نویسنده حقوق همین که به خانواده می‌رسد، فتونی را که از پیش آموخته نارسا می‌بیند و پای استدلالیان را متزلزل می‌داند حق نیز همین است، زیرا به دشواری می‌توان عواطف انسان و بازتاب‌های طبیعی او را در قالب قواعد محصور کرد (کاتوزیان، ۱۳۷۷، ص ۱۴۰).

۷. تحکیم نهاد خانواده در آموزه های شریعت اسلام :

اسلام، در روش تربیتی خود، انسان‌ها را به الگوها، ایده آل‌ها و نمونه‌های برتر توجه می‌دهد. تاثیر الگوها در ساخته شدن فرد و اجتماع برکسی پوشیده نیست. خانواده، کوچک‌ترین واحد اجتماعی است که سلول اولیه آن را زن و شوهر تشکیل می‌دهند. الگوی اسلام برای خانواده ایده آل کدام است؟ اسلام چه خانواده‌ای را برتر می‌شمارد؟ خانواده برتر از نظر اسلام چه ویژگی‌هایی دارد؟ و ... خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید که بسیاری از مخلوقات را به صورت جفت جفت آفریده است و این در خصوص بیشتر مخلوقات از جمله انسان صدق می‌کند. و آن هم به این دلیل است که موجودات و زوجها یک سری کمبودها و نواقصی دارند که با ازدواج تکمیل و رفع می‌گردد.

خداوند می فرماید ما زوجهایی از جنس خود شما آفریدیم و در بین شما مودت و رحمت و مهربانی قرار دادیم. که در کنار یکدیگر احساس آرامش و امنیت کنید. چرا که سکونت یعنی آرامش و به همین منظور است که از جای زندگی انسان به مسکن تعبیر شده است.

خداوند متعال در سوره های مبارکه فاطر و شوری می فرماید اول شما را از خاک وبعد نطفه وبعد شما را به صورت جفت آفریدیم و از جنس شما ازواجی خلق کردیم و از جنس چهارپایان شما نیز جفتهایی خلق کردیم که وسیله تکثیر نسل باشد. باید دانست جفت گرائی و تکثیر نسل نیز هیچگاه هدف نهائی خلقت نیست بلکه بخاطر ایجاد آرامش و امنیت و سکون در میان ازواج است. ازدواج در واقع به خاطر پاسخگویی به ندای فطرت است.

خداوند متعال با قوانین حکیمانه و عادلانه اش زمینه مناسب و لازم برای رسیدن انسانها، اعم از زن و مرد، به حیات طیب و پاداش نیکو تر از اعمال فراهم کرده و این همان ارزشی است که اراده و مشیت آفریدگار حکیم به آن تعلق یافته است. خداوند متعال در سوره مبارکه نحل آیه ۹۷ می فرماید هر مرد یا زنی که عمل صالح کند و اهل ایمان باشد، ما او را به طور حتم حیات پاکیزه می بخشیم و اجرشان را نیکوتر از آنچه عمل کرده اند می دهیم.

خداوند حکیم زمینه ساز رشد و تکامل انسان اعم از مرد و زن می باشد نظام زندگی خانوادگی و اجتماعی باید به گونه ای باشد که اعضای خانواده بتوانند به بهترین نحو به وظایف خود عمل کنند نکته دیگر در تحکیم مبانی خانواده این است که در کنار نظام خانواده، هم نظام اسلامی و هم جامعه اسلامی مسئولیت دارند.

پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: (بنیان خانواده بهترین بنیان در روی زمین است) و به همین خاطر نظام اسلامی هم باید برای تشکیل خانواده، هم حفظ و هم اداره آن احساس مسئولیت نموده، و باید تسهیلات و فرصتهای نظام خانواده را در جامعه مهیا نماید. علاوه بر جامعه اسلامی، همه نهادها و آحاد مردم باید در قبال تشکیل نظام خانواده احساس مسئولیت کنند و در این بین مسئولیت بعدی متوجه والدین است که متأسفانه برخی از والدین آن اهمیت لازم را برای خانواده و نظام آن مد نظر قرار نمی دهند. (انصاریان، ۱۳۸۶ ص ۷۲).

معیارهای اسلام برای تشکیل خانواده:

۱- ایمان: قرآن می فرماید با زنان مشرک ازدواج نکنید مگر اینکه مسلمان بشوند و ایمان بیاورند. داشتن ایمان خیلی مهم است نمی شود یک مسلمان با بهائی یا وهابی که هیچ اعتقادی به دین و دنیا ندارد زندگی کند.

۲- اخلاق: اگر اخلاق طرفین با هم سازگار باشد می توانند زندگی خوبی داشته باشند. امام رضا (ع) می فرمایند: (با انسان بد اخلاق ازدواج نکنید چون تحمل آن سخت است).

۳- تقوی: زوج انسان باید پرهیزگار باشد و دارای روحیه ترس از گناه بوده و نیز روحیه انجام واجبات در او وجود داشته باشد.

۴- اصالت خانوادگی: این اصل خیلی مهم است. روایتی از رسول خدا آمده است که می فرمایند: با گلی که از مزبله روئیده است ازدواج نکنید. گل بی ریشه به درد نمی خورد. انسان نمی تواند با انسانهای بی اصل و نسب پیمان ازدواج ببندد.

۵- رشد و تکامل جسمی: زوجها باید از نظر جسمی و عقلی و نیز از لحاظ روحی و اجتماعی به آن رشد واقعی و حقیقی رسیده باشند. رشد جنسی و جسمی در کنار رشد عقلی از مسائل مهم در امر ازدواج است.

۶- هم کفو و همسان بودن: همتائی در مسائل مختلف از جمله: همتائی در مسائل فکری و فرهنگی، همتائی در تحصیلات علمی، همتائی از نظر جسمی و جنسی و... از اهمیت بالائی برخوردار است. زوجها باید از نظر خانوادگی و اجتماعی نیز همسان باشند و از لحاظ داشتن شرایط و شئون اجتماعی در سطح یکدیگر باشند. (سالاری فر، ۱۳۹۴، ص ۲۸).

۸. جایگاه خانواده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران:

قانون اساسی که مادر قوانین هر نظام حقوقی - سیاسی است، مبین اساسی ترین و بنیادی ترین قواعد مرتبط با مدیریت امور عمومی، حدود وظایف و اختیارات نهادها و مقامات حکومتی و انواع حقوق و آزادی‌های ملت است و ضمن مشخص کردن محدوده‌های اعمال حاکمیت توسط قوای حاکم، با درج وظایف و اختیارات هر یک از نهادها و مقامات حکومتی، نحوه دخالت‌های دولت در روابط اشخاص را در جامعه معین می‌کند. این قانون به عنوان عالی ترین قانون بنیادین کشور، چارچوبه‌ای را مقرر می‌دارد که بر اساس آن کلیه قوانین دیگر مشروعیت خود را از آن اخذ می‌کنند (خسروی، ۱۳۸۸، ص ۳۹).

در همین راستا، در حوزه حقوق زنان و خانواده، نظر تدوین کنندگان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اولویت بخشی به احیای حقوق مادی و معنوی این قشر از جامعه بوده است. به طوری که در مقدمه این قانون، با تأکید بر ضرورت زمینه سازی در جهت تکامل و رشد اجتماعی، زنان را به دلیل تحمل ستم بیشتر، مستحق در استیفای حقوق بیشتر شناخته‌اند. خانواده مجموعه‌ای از افراد و کارکردهای مختلف است که در آن هر کدام بالاخص زن و مرد نقش‌های ویژه‌ای را بر عهده می‌گیرند. بسیاری از تعالیم الهی نیز مبین تأکید بسیار فراوان بر خانواده، نکاح، تکالیف زن و مرد، جایگاه زن و مادران، تربیت فرزندان می‌باشد. قانون اساسی نیز بر اساس چنین نگرشی در برخی از اصول خود از خانواده و زن حمایت نموده است. به طوری که پایه هرگونه قانون و تصمیمی در جامعه قرار می‌گیرد. (خسروی ۱۳۸۹، ص ۵۴).

۸-۱. اصل دهم قانونی اساسی :

«از آنجا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه ریزی‌های مربوط باید در جهت اسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد».

۸-۲. مبنای اصل دهم قانون اساسی:

جامعه اسلامی، جامعه‌ای است که بر اساس آن نوعی از جهان بینی و بینش اجتماعی است که کانون خانواده چیزی بسیار فراتر از کانون تعلیم نیازهای جنسی یا اقتصادی یا پاسخ به تعاونی‌های ساده در زندگی است نقش خانواده در اخلاق، در پایه گذاری برای رشد عواطف انسانی، در سالم نگاه داشتن انسان از تعدیات و تجاوزهای گوناگون و آماده نگهداشتن او برای آن طهارت روحی و سلامت اخلاقی که رکنی از ارکان نظام فرهنگی و اجتماعی اسلام است، بسیار مهم می‌باشد. از این جهت این اصل به عنوان یک اصل بنیادی از اصول کلی قانون اساسی در اینجا آمده است و تعبیر به اینکه پاسداری از قداست و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی که در پایان این اصل آمده، نشان دهنده این است که نظرش مکتب ما نسبت به خانواده دارد تا چه حد اندازه عمیق و همه جانبه است ... « (صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی، ج ۱، ص ۴۳۳).

۸-۳. اصل یستم قانون اساسی :

همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.

یکی از طرق و ابزارهای لازم جهت تکریم و تثبیت بنیان نهاد مقدس خانواده شناسایی اعمال و اجرای حقوق برابر برای زن و مرد در نهاد خانواده است. (خاتمی، ۱۳۷۹، ص ۲۵).

تدوین کنندگان و خبرگان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر این اعتقاد و باور بوده‌اند که تصریح اصل بیستم به حمایت یکسان قانونی مبین این حقیقت است که جنسیت موجب و دلیلی برای ایجاد محرومیت نیست، همانطور که رنگ، طبقه زیست گاه فرد امتیاز تلقی نمی شود. ملاک برخورداری از حقوق بشر، انسان بودن است. در این اصل بحث از صرف حقوق زن نیست، بلکه حقوق انسانی زنان مطرح است. زن و مرد هر دو واحد انسانی هستند. (مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی، ج ۳، ص ۳۴۱).

۸-۴. اصل بیست و یکم قانون اساسی

دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد:

۱. ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او.

۲. حمایت از مادران، بالخصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت از کودکان بی سرپرست.

۳. ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده.

۴. ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی سرپرست.

۵. اعطای قیمومت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آنها در صورت نبودن ولی شرعی.

مهمترین قسمت زندگی زنان، وابسته به جمعیت خانوادگی است و نقش حساس آنان در تکوین و بقای خانواده امری بی دلیل، بسیار سازنده و در عین حال بسیار مشکل است. وجود زنان موجب امنیت خاطر و نبودن آنان نوعاً موجب پراکندگی خاطر و متلاشی شدن پیوند اخلاقی، عاطفی و حتی اقتصادی در خانواده می‌باشد. (هاشمی، پیشین، ص ۵۳۵).

در بندهای پنج گانه اصل مذکور، چهار مورد مرتبط با حقوق زن در خانواده یعنی ایفای نقش‌های مادری و همسری اوست، صرفاً یک محور آن هم با بیان عباداتی کلی به ایجاد زمینه‌های مساعد برای احیای حقوق مادی و معنوی وی اشاره شده، به بیانی دیگر دولت مکلف به تمهید امکانات و شرایط لازم شده است تا در پرتو آن، زن به شأن و شخصیت ارزشمند و شایسته خود دست یابد. قانون اساسی در این اصل با پذیرش موقعیت نابرابر تحمیلی بر زنان که متأثر از فقدان زمینه‌های مناسب اجتماعی و فرهنگی و محرومیت از فرصت‌هاست، با صحه نهادن بر ضرورت اتخاذ تدابیر خاص حمایتی بر تقدم و محوریت بند ۱ تأکید نموده است.

۸-۵. اصل بیست و یکم قانون اساسی

دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد :

ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او.

حمایت از مادران، بالخصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت از کودکان بی سرپرست.

ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده.

ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی سرپرست.

اعطای قیمومت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آنها در صورت نبودن ولی شرعی.

مهمترین قسمت زندگی زنان، وابسته به جمعیت خانوادگی است و نقش حساس آنان در تکوین و بقای خانواده امری بی دلیل، بسیار سازنده و در عین حال بسیار مشکل است. وجود زنان موجب است خاطر و نبودن آنان نوعاً موجب پراکندگی خاطر و متلاشی شدن پیوند اخلاقی، عاطفی و حتی اقتصادی در خانواده می‌باشد. (هاشمی، پیشین، ص ۵۳۵).

در بندهای پنج گانه اصل مذکور، چهار مورد مرتبط با حقوق زن در خانواده یعنی ایفای نقش‌های مادری و همسری اوست، صرفاً یک محور آن هم بایان عباراتی کلی به ایجاد زمینه‌های مساعد برای احیای حقوق مادی و معنوی وی اشاره شده، به بیانی دیگر دولت مکلف به تمهید امکانات و شرایط لازم شده است تا در پرتو آن، زن به شأن و شخصیت ارزشمند و شایسته خود دست یابد. قانون اساسی در این اصل با پذیرش موقعیت نابرابر تحمیلی بر زنان که متأثر از فقدان زمینه‌های مناسب اجتماعی و فرهنگی و محرومیت از فرصت‌هاست، با صحنه نهادن بر ضرورت اتخاذ تدابیر خاص حمایتی بر تقدم و محوریت بند ۱ تأکید نموده است.

۹. تحکیم نهاد خانواده در قوانین عادی

در تدوین سند چشم‌انداز نظام جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هـ. ش. مصوب (۱۳۸۲/۸/۱۳)، در مسیر تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی «نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب» مطرح شده است.

در ابلاغیه سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه (اولین فاز تدوین سیاست‌های کلی چهارمین برنامه پنج ساله آینده) نیز به تقویت نهاد خانواده و توجه ویژه به جایگاه زن در آن، متذکر شده است. (بند ۱۴ از محور امور اجتماعی - سیاسی و ...)

بند ۱۴: تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن و در صحنه‌های اجتماعی و استیفای حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه عرصه‌ها و توجه به نقش سازنده آنان.

در بند ۱۵ از محور فوق نیز، در راستای تحکیم نهاد خانواده، تلاش در جهت رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی جوانان مطرح شده است.

در تاریخ چهاردهم فروردین ماه سال هشتاد و نه، سیاست‌های کلی نظام اداری در ۲۶ بند از جانب مقام رهبری به مسئولان ارشد نظام چنین ابلاغ گردید:

«مخاطبان محترم این سیاست‌ها (روسای محترم قوای سه گانه، نیروهای مسلح و مسئولان سازمان‌های غیردولتی) موظف هستند زمان بندی مشخص برای عملیاتی شدن آن را تهیه و پیشرفت آن را در فواصل زمانی معین گزارش دهند.»

در بند ۹ این ابلاغیه مقرر شده است: «توجه به استحکام نهاد خانواده و ایجاد تعادل بین کار و زندگی افراد در نظام اداری».

قانون جامع حمایت خانواده مصوب ۱۵ بهمن ماه ۱۳۵۳، با اصلاحیه‌های بعدی و آخرین اصلاحیه ۱۳۹۱/۱۲/۱

قانون شناسایی جرایم بر ضد حقوق و تکالیف خانوادگی از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی مبحث تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده، مصوب دوم خرداد ماه ۱۳۷۵ با اصلاحیه بعدی (مواد ۶۴۷، ۶۴۴، ۶۴۳ قانون مجازات اسلامی جدید مصوب ۱۳۹۲/۲/۱)

قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون منع تبعیض علیه زنان و کودکان

قانون تأمین زنان و کودکان بی سرپرست، مصوب ۱۳۷۱/۸/۲۴.

قانون ترویج تغذیه با شیر مادر و حمایت مادران در دوران شیردهی مصوب ۲۲ اسفند ماه ۱۳۷۴، و با اصلاحیه‌های بعدی.

ماده ۷۵ قانون کار: مقررات مربوط به ممنوعیت انجام کارهای سخت و زیان آور.

ماده ۷۶ قانون کار: مقررات مربوط به اعمال مرخصی زایمان علاوه بر استفاده از مرخصی استعلاجی.

تبصره ماده ۹۸ قانون کار: تبصره این ماده بازرسی به کارگاههای خانوادگی را با اجازه کتبی دادستان یا رئیس حوزه قضایی ذکر کرده است. چون که حریم خانواده بالاتر از آن است که هر کس تحت هر عنوان بخواهد در آن وارد شود و برای آنکه حرمت خانواده‌ها حفظ شود و هر کس به هر بهانه‌ای نتواند در آن وارد شود، ورود بازرسان اداره کار به کارگاههای خانوادگی را منوط به اجازه کتبی دادستان محل ذکر کرده است. (اباذری فومشی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۷).

۱۰. نتیجه گیری و پیشنهادات:

جایگاه والای خانواده به عنوان با هویت ترین نهاد اجتماعی از دیرباز و خصوصاً قرون اخیر، موقعیت و مقام ممتازی را در بین کلیه تأسیسات حقوقی نوین و کهن احرار کرده است نهاد خانواده و در راستای آن تحقق خانواده، بخش مهمی از اسن دستاورد عظیم خرد است که در طول قرون و اعصار مختلف تکامل یافته و امروزه علاوه بر درج و تبیین آن در قوانین اساسی و مقررات داخلی مصوب پارلمان کشورها، در عرصه بین‌المللی نیز در قالب تدوین عهدنامه‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی جایگاه والا و مقدس یافته است.

خداوند در سراسر قرآن برای حفظ بنای خانواده، احکام و اصولی را وضع نموده است و بر رعایت دقیق آن اصرار دارد. احکامی چون وجوب حجاب، حرمت نگاه به نامحرم، رعایت دقیق روابط میان زن و مرد، حکم استیذان، نهی از قذف، حرمت زنا و احکامی پیرامون نشوز، شقاق، حسن معاشرت و واجباتی در روابط فرزندان و... همه از لوازم حفظ یک خانواده ی قرآنی است.

ملاک برتری خانواده، برخورداری از فضیلتها و ارزشهای اسلامی است. قرآن کریم منبعی برای شناسایی خانواده برتر و ویژگیهای آن است. خانواده حضرت ابراهیم، حضرت مریم، حضرت موسی، حضرت شعیب و حضرت یحیی چند نمونه از خانواده های برتر قرآنی است. اسلام، اهل بیت پیامبر(ص) را برترین خانواده می شمارد و همگان را به الگوگیری از آن دعوت می کند. برخی از ویژگیهای رفتاری خانواده برتر عبارت است از مدیریت ایده آل خانواده، مناسبات و روابط اسلامی زن و شوهر با یکدیگر، شیوه زندگی فقیرانه و زاهدانه و تربیت نسل صالح.

همچنان که در منشور حقوق شهروندی جدیدالتدوین دولت جمهوری اسلامی ایران که اخیراً توسط جمعی از حقوقدانان و صاحب نظران مورد امضا و تایید نهایی قرا گرفته شده است در بخشی از این منشور به صراحت در ارتباط با تقدس خانواده و نقش این نهاد عالی اجتماعی در امور عمومی دولت سخن گفته شده است با توجه به اهتمام قوای سه گانه بر ضرورت اجرای این اصل بنیادین حقوق شهروندی می توان گفت این منشور و سند عالی سیاسی و اجتماعی بین حکومت و ملت، گامی موثر در به رسمیت شناختن نقش والای خانواده در نظام سیاستگذاری و مدیریت عالی کشور باشد و همچنین منجر به استحکام و ثبات نظام هنجاربندی طبقات اجتماعی کشور شود، چرا که ریشه و اساس تمامی گروه بندیهای اجتماعی کشور در همه عرصه ها اعم از سیاست، اقتصاد و فرهنگ به کوچکترین و در عین حال ریشه ای ترین نهاد اجتماعی یعنی خانواده بر می گردد، با سرمایه گذاری بر روی این نهاد عالی اجتماعی و اهتمام بر تثبیت و تکریم نهاد خانواده، می توان اجرای بخشی از منشور تازه تاسیس شده حقوق شهروندی در ایران را تسهیل و تسریع نمود.

همچنانکه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصول متعدد و در قوانین عادی مصوب مجلس شورای ملی و نیز مجلس شورای اسلامی، در قالب تصویب مقررات و نیز با پیوستن به کنوانسیون‌های بین‌المللی و متعهد شدن به اجرای مصوبات آنها در داخل کشور شده ایم، با اجرای بهتر آن مقررات در راستای تحقق حقوق شهروندی نیز میتوانیم گام برداریم که نتیجه آن تکریم و تقدس این نهاد مقدس در جامعه میباشد.

برنامه ریزی در جهت پاسداری از قداسات خانواده و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی بدون تعیین صریح متولی امر یا تأکید مقدمه بر ارزش و کرامت والای زن، ضرورت عنصر توافق عقیدتی و ارمانی در تشکیل خانواده و نام بردن از

این نهاد به عنوان کانون اصلی رشد و تعالی انسان تا جائی که زمینه ساز حرکت تکاملی و رشد انسان گردد، لزوماً نمی تواند به تنهایی موجبات رشد شخصیت و احیای حقوق مادی و معنوی را فراهم سازد مگر :

-با پی ریزی الگوی اقتصادی صحیح و عادلانه با هدف محو فقر و هر نوع محرومیتی از کل جامعه در زمینه های مسکن، اشتغال، بهداشت، امنیت قضایی و...

-تدوین سیاست های ضروری به منظور ایجاد بسترهای مناسب فرهنگی اجتماعی با هدف رشد شخصیت زن در دو بعد مادی و معنوی.

-قانونمند نمودن ضرورت حفظ ارزش و کرامت انسانی در خانه و جامعه همراه با محو بینش و فرهنگ های متحجرانه و ابزاری نسبت به حقوق زن.

منابع و مآخذ :

- اباذری فومشی، منصور؛ ۱۳۸۷، حقوق کار و نحوه عملی رسیدگی به شکایات، دعاوی و جرائم در قانون کار، چاپ اول، انتشارات خرسندی، تهران.
- انصاریان، حسین ، ۱۳۸۶، نظام خانواده در اسلام، چاپ بیست و پنجم ، انتشارات ام اییها، قم.
- ایمانی، عباس و قطمیری، امیررضا؛ ۱۳۸۸، قانون اساسی در نظام حقوقی ایران، چاپ اول، انتشارات نامه هستی، تهران.
- خاتمی، سید محمد؛ ۱۳۷۹، زنان و جوانان، چاپ اول، انتشارات طرح نو، تهران.
- خسروی، حسن، ۱۳۸۸، حقوق اساسی یک، چاپ اول، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
- خسروی، حسن، ۱۳۸۹، حقوق اساسی دو، چاپ اول، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
- سالاری فر ، محمدرضا، ۱۳۹۴، درآمدی بر نظام خانواده در اسلام، چاپ ۱۵ ، انتشارات مرکز نشر هاجر، قم .
- صفایی، سید حسین، امانی، اسدالله؛ ۱۳۸۱، مختصر حقوق خانواده، چاپ پنجم، نشر میزان، تهران.
- صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی های نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۴، چاپ اول، انتشارات اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی
- طفرانگار، حسن ؛ ۱۳۸۳، حقوق سیاسی و اجتماعی زنان، چاپ اول، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران.
- عظیم زاده اردبیلی، فائزه و خسروی، لیلا؛ ۱۳۸۸، مطالعه تطبیقی حقوق زنان از منظر اسلام و غرب، چاپ اول، انتشارات مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری، تهران.
- قنادان ، منصور، ۱۳۷۵، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی ، چاپ اول، انتشارات آوای نور، تهران.
- کاتوزیان، ناصر؛ ۱۳۷۷، مبانی حقوق عمومی، چاپ اول، انتشارات دادگستر، تهران.
- گولد، جولیوس؛ ۱۳۸۷؛ فرهنگ علوم اجتماعی، چاپ اول، به کوشش محمد جواد زاهدی، انتشارات قلم نوین، تهران.
- مطهری، مرتضی؛ ۱۳۸۶، نظام حقوق زن در اسلام، چاپ چهل و ششم، انتشارات صدرا، تهران.
- نجاریان، فرزانه، ۱۳۷۵، عوامل موثر در کارایی خانواده ، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی .
- هاشمی، سید محمد؛ ۱۳۸۴، حقوق بشر و آزادی های اساسی، چاپ اول، نشر میزان، تهران.